

ויצא ב

תפלת ערבית היא התפלה האחרונה, כמו שהקרב אברים ופדרים בלילה היא השלמה לקרבנות שנקרבו ביום.

ולכאורה צ"ע מהא דאיתא בגמ' : "טעה ולא התפלל ערבית מתפלל בשח-רית שתיים, שחרית מתפלל במנחה שתיים . . איבעיא להו טעה ולא התפלל מנחה מהו שיתפלל ערבית ב', את"ל טעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית ב' משום דחד יומא הוא דכתיב: ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד אבל הכא תפלה במקום קרבן היא וכיון דעבר יומו בטל קרבנו, או דילמא כיון דצלותא רחמי היא כל אימת דבעי מצלי ואזיל".

הרי מפורש, דסדרן של ג' תפלות הוא – ערבית שחרית מנחה, כפי סדר „בריייתו של עולם" (כמו ק"ש), „חד יומא . . ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד", ולכן סלקא דעתך אמינא שאי אפשר להשלים תפלת מנחה בתפילת ערבית שלאחרי, כיון שכבר עבר יומו (וגם לפי המסקנא דלא אמרינן „עבר יומו בטל קרבנו", ה"ז רק לפי

„וכנגדן תקנו תפלת ערבית". ועד"ז ברמב"ם הל' תפלה פ"א ה"ז. ועוד). ירושלמי וב"ר שם (וראה מפרשים שם).

(8) ברכות כו, א.

(9) וראה השקטיוס בפני יהושע ברכות שם, דלכאורה הא דתפלה במקום קרבן הוא טעם להיפך, שיכולים להשלים מנחה בערבית, כמו הקטרת איברי התמיד בלילה, ולאידך – שא"א להשלים ערבית בשחרית ושחרית במנחה שלאחרי, ע"ש באורך (וראה גם צ"ח לתוס' שם ד"ה איבעי להו). – וראה מאירי שבהערה הבאה.

(10) אבל במאירי ברכות שם, דזה שאין אומרים עבר יומו בטל קרבנו הוא לפי ש,אף איברים ופדרים שמתעכלין כל הלילה מקרבן היום שעבר הם.

א. תנן: „תפלת השחר עד חצות . . תפלת המנחה עד הערב . . תפלת הערב אין לה קבע". וכבר עמדו במפרשים על טעם השינוי, שגבי ק"ש התחיל התנאי ב-ק"ש של ערבית „מאימתי קורין את שמע בערבין", ואילו כאן גבי תפלה נשנו ה-תפלות בסדר דשחרית מנחה וערבית.

וביותר יוקשה להמ"ד בגמ', שהטעם שהתחיל בק"ש של ערבית הוא כ„בריייתו של עולם דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד" [ולא משום דסמיך אקרא „בשכבך ובקומך", ש,א"כ אינו מקפיד קרא אלא אק"ש"י]. וא"כ גם בסדר התפלות הו"ל ל-מיתני הכי.

וביארנו, דשאני תפלה מק"ש, דמצד עצם התקנה דתפלה הרי סדר התפלות הוא – שחרית מנחה ערבית: הן למ"ד תפלות אבות תקנום – הרי אברהם תיקן תפלת שחרית יצחק תפלת מנחה ויעקב תפלת ערבית, והן למ"ד תפלות כנגד תמידין תקנום, הרי שחרית ומנחה הן כנגד שני התמידים, וערבית היא כנגד אברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב קרבים והולכים כל הלילה", ונמצא ש-

(1) ברכות רפ"ד.

(2) פני יהושע וצ"ח ברכות רפ"ד. סמיכת חכמים שם (לתודיה תפלת). ועוד. ולהעיר מלבוש שבהערה 16.

(3) ריש ברכות.

(4) בראשית א, ה.

(4*) תודיה אי הכי ברכות שם.

(5) ברכות כו, ב. ועד"ז בירושלמי שם פ"ד ה"א (ושם הלשון „תפילות מאבות לימדות"). ב"ר פרש"י תנו (פס"ח, ט).

(6) ברכות שם. ועד"ז בירושלמי וב"ר שם.

(7) ברכות שם (וראה רש"י שם ד"ה ופדרים

הלילה", ולפ"ז סדר התפלות הוא – ער-
בית שחרית מנחה¹⁶.

דהנה, במהותה של תפלה מצינו שני
ענינים:

מחד גיסא התפלה היא „עבודה שב-
לב“, וכמרז"ל¹⁷ שחובת התפלה נלמדת
ממ"ש¹⁸ „ולעבדו בכל לבבכם“ – „איזו
היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפ-
לה“; ולאידך, הפירוש הפשוט של „תפלה“
הוא מלשון בקשה, והיינו מה שהאדם
מבקש את צרכיו מאת הקב"ה.

דשני ענינים אלה – עבודה שבלב
ובקשת צרכיו – שונים זמ"ז בתכלית,
שהרי „עבודה שבלב“ פירושה (כפשטות
הלשון) – לעבוד את'ה¹⁹, שענינה קבלת
עול מלכות שמים ודביקות בה'²⁰, וכד-
איתא במשנה²¹ ש„חסידים הראשונים היו
שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכוונו
לבם לאביהם שבשמים“, ומבואר בטורי²²,

ש„צלותא רחמי היא כל אימת דבעי מצלי
ואזיל“.

וכן מצינו בגמ'²³: „יכול יתפלל אדם
כל היום כולו כבר מפורש על ידי דני-
אלי²⁴ זמני תלתא וגו'... יכול יהא כוללן
בבת אחת, כבר מפורש על ידי דוד ד-
כתיב²⁵ ערב ובקר וצהרים וגו'“ – הרי ש-
סדר התפלות הוא „ערב ובקר וצהרים“²⁶.

ב. ויש לומר הביאור הזה:

ידוע הכלל בהלכה²⁷, ד„במעשה ברא-
שית היום הולך אחר הלילה“, ו„בקדשים
לילה הולך אחר היום“.

ועפ"ז יש לומר, ששני הסדרים בג'
התפלות, אם תפילת ערבית היא סיום ג'
התפלות (לילה הולך אחר היום) או שהיא
התחלת ג' התפלות (היום הולך אחר הלילה)
לה, תלוי אם תפלה היא בגדר „קדשים“
או בגדר „מעשה בראשית“.

ויש לומר דתרווייהו איתנהו בה, שיש
בענין התפלה גדר של „קדשים“, שמצד זה
„לילה הולך אחר היום“²⁸ וסדר התפלות
הוא שחרית מנחה ערבית; וגם גדר של
„מעשה בראשית“ שבזה „היום הולך אחר

¹⁶ ולהעיר מלבוש אר"ח ר"ס פט: ג' תפלות
כו' ערב ובקר וצהרים כו' ותקנו אותן כו' כנגד
התמידין כו' נתקנו מימות האבות כו' לפיכך נפרש
אותן ג"כ על הסדר שנתקנו, זמן תפלת השחר כו'.

¹⁷ תענית בתחילתה. ירושלמי ברכות שם. וכן
בספרי עקב (יא, יג). הובא ברמב"ם ריש הל' תפלה
(כדלקמן סעיף ג).

¹⁸ עקב שם.

¹⁹ ובכפירוש ב„תפלה“ מלשון התחברות
(תו"א ר"פ תרומה (עט, סעיף). אוה"ת פרשתנו (כרך
ה תתסח, א), שם ויחי שם, א (ע"פ פרש"י פרשתנו
ל, ח). ובכ"מ).

²⁰ ברכות ל, ב. ובגמ' שם (לב, ב). הובא בהל'
ת"ת לאדה"ז שבהערה הבאה) „ששוהין ט' שעות
ביום בתפלה“.

²¹ אר"ח סצ"ח. נעתק בשו"ע (וואדה"ז) שם.
וראה גם הל' ת"ת לאדה"ז (פ"ד ס"ה), ושם (מס'
חרדים והשל"ה): „ולא היו חוששין לביטול תורה אף
שת"ת כנגד כולם“ לפי ש„מצות הדביקות האמיתית
ביראה ואהבה היא גדולה ממצות ת"ת וקודמת
אליו“.

¹¹ ברכות לא, א. וכן בירושלמי ברכות שם.
וראה ברכות כ, ב (אבל ראה רש"י שם ד"ה ה"ג
והגהת הב"ש שם. וראה תוד"ה בתפלה שם).

¹² דינאל ו, יא, שם, יד.

¹³ תהלים נה, יח. – הובא גם ברמב"ם הל'
תפלה שם. וראה שם ה"ח. ובשאלות פ' לך
(שאלתא ח) נלמד עצם החיוב „לצווי תלתא זימני
ביומא“ מכתוב זה.

¹⁴ להעיר מהדיעה בירושלמי וב"ר שם, שג'
תפלות הם כנגד ג' פעמים שהיום משתנה. ע"ש.
ולהעיר, שבב"ר שם נקט בדיעה זו כהסדר ערבית
שחרית מנחה, וראה יפה תואר (השלם) שם, ש„נקט
... כסדר היום שהיום הולך אחר הלילה“.

¹⁵ חוליו פג, סע"א.

¹⁶ וראה צלי"ח הנ"ל הערה 2.

החיוב והדין דמצות התפלה הוא בקשת צרכיו (שהוא גדר „מעשה בראשית“ שב־תפלה כנ"ל), שזהו עצם החפצא דתפלה: משא"כ „עבודה שבלב“ הוא רק תיאור מצב הגברא המתפלל, דכדי שתהי' החפצא דבקשת צרכיו כדבעי צריך הגברא להיות במצב של „עבודה שבלב“, ובלעדה חסר בעצם הבקשה, אבל מ"מ אין זו מהות התפלה.

ועפ"ז יש לבאר דברי הרמב"ם בריש הל' תפלה: „מצות עשה להתפלל בכל יום שנאמר²⁶ ועבדתם את ה' אלקיכם, מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה שנאמר²⁷ ולעבדו בכל לבבכם אמרו חכמינו²⁸ אי זו היא עבודה שבלב זו תפלה“.

וכבר הקשו במפרשים²⁹, אמאי הביא הרמב"ם הכתוב „ועבדתם את ה' אלקיכם“, הרי בלא"כ צריך להביא הכתוב „ולעבדו בכל לבבכם“ שרק ממנו למדים דקאי על תפלה, „אי זו היא עבודה שבלב זו תפלה“ (משא"כ בכתוב „ועבדתם את ה' אלקיכם“ שלא נתפרש בו „לב“, אין הכרח דקאי על תפלה דוקא) – וא"כ הו"ל ל־הביא רק הכתוב ד„ולעבדו בכל לבבכם“³⁰.

ויש לומר ע"פ מ"ש בקרית ספר³¹, דמ־הכתוב „ועבדתם גו'" למדים ש„מצות עשה להתפלל בכל יום“, כי „סמך אסופי ד־

„שהיו מתבודדים ומכוונים בתפלתן עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמיזם ולהתגברות רוח השכלית עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה“, ומובן בפשטות, שבהיותם במצב זה של התקשרות „לאדון הכל ב"ה ביראה ואהבה עזה ודביקות אמיתית³²“, אין חושבים ע"ד צרכי עצמם³³.

אלא שהם הם שני הגדרים שבתפלה: „עבודה שבלב“, שהיא הדביקות בה', ה"ז כמו גדר „קדשים“³⁴ [דכמו ענין הקרבנות כפשטו, שהוא הקרבה לה' ובית ה', כך הוא ענין התפלה, מה שהאדם עומד לפני ה'³⁵, וגם תוכן העבודה הוא הדביקות בה' (ע"ד הקרבה לה')]: ובקשת הצרכים שב־תפלה ה"ז ע"ד וענין „מעשה בראשית“, שהאדם חושב ע"ד צרכי עצמו.

ג. והנה, להלכה למעשה נקטינן (כנ"ל) שסדר התפלות הוא ערבית שחרית ומנחה, שלכן ליכא אפילו קס"ד בגמ' שזה ש־יכולים להשלים תפלת מנחה בתפילת ערבית הוא להיותה הסיום של ג' התפלות, ומוכח שסדר התפלות להלכה הוא ערבית שחרית ומנחה.

ויש לומר טעם הדבר, כי ע"פ הלכה,

(22) ל' אדה"ז בהל' ת"ת שם.

(23) ראה תקו"ז ת"ז (כב, א) „צווחין בצלותין כו' ככלבים הב הב לנו מזונה כו'“. א"ת להח"מ ר"פ יגיש ועוד. וראה לקו"ש חכ"ע ע' 217 ואילך. ושי"נ.

(24) וכנרמז גם בטור שם, שבהמשך הסימן מאריך ע"ד זה ש„התפלה היא במקום הקרבן . . ולכן צריך ליהרר שתהא דוגמת הקרבן בטוונה כו'“. ע"ש באורך (ונעתק בשו"ע (וידאה"ז) שם). וראה לקו"ש חלק ל"ב ע' 39.

ולהעיר ממרז"ל (הובא בסהמ"צ הרמב"ם מ"ע ה' כס"מ הל' תפלה פ"א ה"ג) ענדהו במקדשו. (25) טושו"ע (וידאה"ז) שם. וראה שבת י, א (כעצא קמי' מרי"י (וכן בטושו"ע (וידאה"ז) או"ח סו"ס צה). ברכות לג, א: עומד לפני ממה"מ כו'. שו"ע אדה"ז או"ח ס"י קד ס"ב. ועוד.

(26) משפטים כג, כה.

(27) נסמן בהערה 17.

(28) כס"מ ועוד.

(29) ובמנין המצות בריש ס' היד (מ"ע ה) הובא רק הכתוב ד„ועבדתם“. וגם בסהמ"צ שם: א) לא הביא בתחילת המצוה הכתוב ד„ולעבדו“. ב) גם בהמשך הענין מעתיק רק ל' הספרי „ולעבדו זו תפלה“, ולא כל הדרשה „אי זו היא עבודה שבלב כו'“ [ואדרבה, ממשיך „ואמרו גם כן ולעבדו זו תלמוד“ ונת' בשיחת ש"פ בחוקותי תשד"מ].

(30) להמבי"ט לרמב"ם שם. נעתק בלח"מ שם.

לות בעבודת השם, יובן בהקדם הביאור הפנימי בכלל הנ"ל, ד"במעשה בראשית היום הולך אחר הלילה", ו"בקדשים לילה הולך אחר היום", שהם שני סדרים בעבודת דת ה' [שהרי הכלל ד"במעשה בראשית היום הולך אחר הלילה" קאי גם בעניני מצוה ועבודת השם הקשורים בזמן, שהיום הולך אחר הלילה].

הסברת הענין³⁵:

"מעשה בראשית" מורה על העבודה להמשיך קדושה בעניני העולם, ו"קדשים" היא העבודה בענינים שהקדושה היא ב"התגלות בהם. וכך הוא בעבודת כאו"א בפרט, שהאדם כלול מנשמה וגוף: "קדשים" מורה על העבודה המביאה לידי גילוי קדושת הנשמה, שהיא "חלק אלקה ממעל ממש"³⁶; ו"מעשה בראשית" היא עבודת זיכור הגוף (וכן עניני העולם).

וזהו גם טעם ההבדל, ש"במעשה בראשית היום הולך אחר הלילה", ו"בקדשים לילה הולך אחר היום":

ב"קדשים" (גם) ההתחלה היא ב"יום" ואור, כיון שכל עיסוקו הוא בדברים שהקדושה בהם היא בהתגלות (אור וגילוי): ואח"כ עולה מחיל אל חיל, להוסיף ולעלות באור הקדושה (כהכלל³⁷ מעלין בקודש), שמזה מובן, שלא זו בלבד שה"לילה" הבא לאחרי ה"יום" (בקדשים) הוא ג"כ ענין של אור וקדושה, אלא עוד זאת, ש"לילה" זה הוא למעלה מאור היום ש"לפניו

קרא דכתיב וברך את לחמך ואת מימך וגו' דהוא צורך כל יום הכי נמי תפלה ב"כל יום" ("למהי שאתה שואל צרכיך בה").

ועפ"ז י"ל, שהחילוק בין שני הכתובים ד"ועבדתם גו'" ו"ולעבדו בכל לבבכם" הוא: עיקר ההדגשה בכתוב "ועבדתם גו'" היא על בקשת הצרכים (כמ"ש לאח"ז "וברך את לחמך גו'"), ואילו בכתוב "ולעבדו בכל לבבכם" נאמר רק הענין דעבדו זה שבלב. וזהו שמשמיענו הרמב"ם³⁸ בזה שהקדים הכתוב ד"ועבדתם גו'", כי מהות מצות התפלה היא בקשת צרכיו, וזה שתפלה היא "עבודה שבלב" הוא רק כדי שבקשה זו תהי' כדבעי, "בבקשה ובתחיתנה" (כלשון הרמב"ם³⁹). שזהו רק כשדיבור התפלה הוא מתוך רגש הלב, ולכן צריך האדם לעורר את לבו כדבעי, שאז בקשת צרכיו היא כמתאים להמבקש צרכיו מאת המלך.

[ע"ד שמצינו בתפלה גופא, שסדר התפלה הוא, שבתחילה "מגיד שבחו של הקדוש ברוך הוא ואחר כך שואל צרכיו שהוא צריך להם בבקשה ובתחינה ואחר כך נותן שבח והודי' לה' על הטובה שהשפיע לו"⁴⁰, זאת אומרת, שכדי שבקשת צרכיו תהי' באופן המתאים, צריך להקדים לפני' סידור שבחו של מקום (וכן לסיים בשבח כו')].

ד. ביאור שני הסדרים הנ"ל בג' תפ-

(31) ל' הלח"מ.

(32) להעיר מהשינויים בל' הרמב"ם: בסהמ"צ שצונו לעבדו (ורק בהמשך הענין. שהוא ציווי לתפלה): במנין המצות בריש ס' היד. להתפלל אליו: במנין המצות על סדר ההלכות (ובכותרת להל' תפלה), "לעבדו... בתפלה": בריש הל' תפלה מ"ע להתפלל.

(33) שם הי"ב. — וראה בארוכה לקריש חכ"ב ע' 116 ואילך.

(34) רמב"ם שם.

(35) להעיר מהמבואר בכ"מ בתיווך שני הענינים, אם חשך קדם לאור או להיפך (וכן אם לילה קדם ליום או להיפך) ע"ד החסידות — ראה ס' ה' ערכים חב"ד ערך אור ביחס לחשך סעיף ב ואילך. ושי"ן.

(36) ל' התניא רפ"ב.

(37) ברכות כח, א. ושי"ן.

תיבות התפלה בשפתים הגשמיים⁴³, וכמ' בואר בארוכה בספר התניא⁴⁴, שזהו לפי שתכלית התפלה היא ליוכך את הגוף והנפש הבהמית שבאדם, שלזה צריכים (גם) הדיבור דתפלה.

והם שני הסדרים שבג' התפלות:

בענין דביקות הנשמה באלקות, הרי התחלת עבודת היום היא בתפילת שחרית, יום ואור: והסיום ושלמות דדביקות זו הם בתפילת ערבית, שאז מגיע האדם ל-אור הסתום שלמעלה מגדר הנבראים, הפועל בו מצב של ביטול מוחלט ל-הקב"ה.

[ונמצא, שמצד גדר זה שבתפילה, תפילת ערבית היא למעלה מתפילת שחרית ומנחה⁴⁵; וזה מתאים עם הא דדוקא יעקב אבינו תיקן תפילת ערבית, כי יעקב הוא בחיר שבאבות⁴⁶].

אבל להלכה נקטינן (כנ"ל), שסדר ג' התפלות הוא ערבית שחרית ומנחה, כי תכלית הכוונה של בריאת העולם וירידת הנשמה למטה היא לעשות לו ית' דירה בתחתונים דוקא, כמבואר בארוכה בספר התניא⁴⁷, דהיינו בעוה"ז הגשמי שהוא "תחתון". שאין תחתון למטה ממנו בענין הסתר אורו ית' וחושך כפול ומכופל⁴⁸,

— כי ב"אור" גופא יש שני אופנים: אור היום, דהיינו התגלות אלקית שיכולה להתקבל אצל האדם באופן שנשאר במציאות: ואור עליון יותר, אור סתום, הנקרא בשם "חושך"⁴⁹ כי הוא למעלה מתפיסת האדם, וכאשר מדריגה זו מתגלה ה"ה פועלת על האדם שיתבטל ממציותו⁵⁰:

וזהו ש"בדשים לילה הולך אחר היום", שההתחלה היא בענין האור הגלוי, ואח"כ מגיעים לאור נעלה יותר, אור סתום, שלמעלה מגדר נבראים.

משא"כ ב"מעשה בראשית היום הולך אחר הלילה", וכסדר "בריות של עולם". ויהי ערב (ואח"כ) ויהי בוקר⁵¹, "ברישא חשוך ואהר נהורא"⁵² — כי מטרת עבודה זו היא הפעולה בעולם, ולכן התחלת עבודה היא מ"לילה", כי בתחילת העבודה העולם הוא במצב של "חושך", עולם מ"לשון העלם", שאין הקדושה נראית ונג"לית בו: וע"י עבודת האדם באים מ"לילה" ל"יום", שמאירים את החושך, עד שמהפכים את החושך עצמו לאור.

ה. ומזה יובן גם בנוגע לענין התפלה, שיש בו שני סדרים אלו:

בעבודת התפלה ישנם⁵³: היגיעה לגלות אור נשמתו, ע"י התעוררות אהבת ה' ויראתו בלבו (וזהו ה"עבודה שבלב" שב' תפלה); ואח"כ ישנו הדיבור דתפלה, שאין כוונת הלב מספיקה, אלא צריך לבטא את

43 שו"ע אורח"ק ס"ב ובמג"א שם סק"ב.

שו"ע אדה"י שם (ס"ב וס"ד).

44 רפ"ז (מז, א ואילך). שם רפ"ח. ועוד.

45 ראה זח"א קלג, א. נת' בביאורי הזהר לאדמו"ר האמצעי (יג, ד ואילך) ולהצ"צ (ע' פה ואילך). ושם, שזהו הטעם ש"תפלת ערבית רשות" (ברכות כז, ב), כי היא למעלה מחובה. ע"ש. וראה גם לקו"ש חכ"ע' ע' 156 ואילך. וש"נ. וראה שם בביאור ב' הענינים שבתפילת ערבית (סיום עבודת היום או התחלתה) ע"ד החסידות.

46 ראה ב"ר ר"פ עו. זהו שבהערה הקודמת.

ועוד.

47 פל"ו.

38 בחי' "ישת חשך סתר" (ראה — לענין תפילת ערבית — אהר"ת מסעי ס"ע אישצו. ובביאורו להצ"צ (ע' צא) "כחשיכה כאורה").

39 וגם מטעם זה נקרא "חושך", מצד הביטול והעדר המציאות הנפשל ע"י בהאדם.

40 שבת עז. ב.

41 לקו"ת שלח לו, ד. ובכ"מ.

42 ראה בארוכה בזה קונטרס העבודה פ"א. ד"ה אין עומדין תרע"ח. לקוטי דיבורים ח"ד בהוספות (תשעו, א ואילך). ועוד.

וזהו ע"י שמהפכים את חושך העולם ל-
אור;

וכן הוא בענין התפלה, שעיקר ענין
התפלה הוא הדיבור שבתפלה, שעל ידו
נעשה זיכור הגוף והנפש הבהמית, ה-
עבודה במקום החושך דוקא, ולכן סדר ה-
תפלות הוא ערבית שחרית מנחה, שה-
עבודה היא במקום החושך, ובזה עולים
מדרגא לדרגא, בהמשכת קדושה בחושך,
עד שמהפכים את החושך לאור.

ולפי סדר זה, תפלת ערבית היא התח-
לת העבודה, והסיום ושלילות דג' תפילות
הוא בתפלת מנחה. וזה מתאים עם המבואר
בכ"מ⁴⁸ שעיקר המעלה בתפלת מנחה היא
בזה-שזמנה הוא באמצע היום, כשאדם
עסוק בפרנסתו כו' ומ"מ מפסיק ועומד
להתפלל, והיינו מעלת העבודה כפי שהיא
קשורה עם עניני העולם דוקא.

[ושני סדרים אלו נרמזים גם בנוסח
ברכות ק"ש של ערבית – „גולל אור מפני
חושך וחושך מפני אור“⁴⁹: „גולל אור
מפני חושך“ מדגיש שהחושך (לילה) בא
לאחרי האור (יום), שזהו לפי הסדר דת-
פלת ערבית היא סיום עבודת היום; „וחור-
שך מפני אור“ היינו מה שחושך הלילה
הוא הקדמה לאור היום שלאחריו, כהסדר
ערבית שחרית ומנחה].

ויש לומר, שזהו גם הטעם שתפלת
מנחה קשורה עם אליהו הנביא, מבשר
הגאולה⁵⁰, „לעולם יהא אדם זהיר בתפלת
המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת
המנחה“⁵¹ – כי זהו העילוי דימות המשיח,
שאז „יזדכך גשמיות הגוף והעולם ויוכלו
לקבל גילוי אור ה' שיאיר לישראל“⁵²,
ובאופן ש„יגיה חשך האומות גם כן“⁵²,
שהעולם כולו יעשה דירה לו ית'.

(משיחת ליל ו' תשרי תשמ"ה)

48) סדר היום תפלת מנחה (הובא באוה"ת לנ"ך
ע' עב). סד"ה לעולם יהא אדם תרע"ו, תרצ"א
(בסה"מ קונטרסים ח"א). ובכ"מ.

וראה אוה"ת שם (ע' עא ואילך) בביאור מעלת
תפלת מנחה (בין הערביים), שהיא ביטול היש לאין,
בירור ההסתר וחושך הנמשך משם אלקים, ולכן
שייכת ליצחק, „צחוק עשה לי אלקים.“ ע"ש באורך.

49) ברכות יא, ב.

50) רש"י עירובין מג, ריש ע"ב. רש"י עה"ת
בחוקותי כו, מב. וראה פסיקתא רבתי ספלי"ו (לה).
ועוד.

51) ברכות ו, ב.

52) ל' התניא ספלי"ו.

ויצא ג

כאן צורה חדשה על הצאן שלא נזכרה עד עתה, אבל לפרש"י ש"ברודים" היינו "חוט של לבן מקיף את גופו סביב כו' פתוחה ומפולשת כו'", צריך ביאור, הרי לעיל בכתוב נזכרו רק "עקודים נקודים וטלואים"¹⁰ ולא ברודים, ונמצא שבחלום יעקב נתחדשה צורה חדשה בצאן שלא נזכרה עד עתה.

ב. לכאורה יש לומר שרש"י אויל כאן לשיטתי. דהנה בתוכן פסוקים אלו, "וארא בחלום והנה העתודים העולים על הצאן עקודים גו' ויאמר אלי מלאך האלקים בחלום גו' שא נא עיניך וראה כל העתודים העולים גו' כי ראיתי את כל אשר לבן עושה לד", שקו"ט במפרש שים, שהרי כבר מפורש לעיל שצאן יעקב הולידו עקודים נקודים כו' ע"י המקלות¹¹, ויפצל בהן פצלות לבנות גו' ויצג את המקלות גו' ויחמו הצאן אל המקלות ותלדנה הצאן עקודים נקודים וטלואים – וא"כ מה נתחדש בזה שראה בחלום "העתודים העולים על הצאן עקודים נקודים וברודים", והמלאך אמר לו "שא נא עיניך וראה כל העתודים העולים על הצאן עקודים גו'?" וביארו המפרשים בכמה אופנים, ומהם:

א) שלידת עקודים נקודים כו' היתה על ידי פעולה הטבעית דהמקלות, וכידוע¹² שצורת התולדות תלוי בצורה המצטיירת במחשבת האם, וחלומו של

א. "ויהי בעת יחם הצאן ואשא עיני וארא בחלום והנה העתודים העולים על הצאן עקודים נקודים וברודים", ובפרש"י, וברודים, תרגומי: ופציחין [היינו פתוחים]. . חוט של לבן מקיף את גופו סביב וחברבורות שלו פתוחה ומפולשת מזו אל זו ואין לי להביא עד מן המקרא."

והנה הראב"ע כותב בפירושו: ש"טלואים הם הברודים", וברד"ק כאן פי' "וברודים, זכרו במקום טלואים ואמר ברודים כי לבנותם ה' כמו הברד".¹³

וצריך ביאור, מדוע העדיף רש"י את פירוש התרגום, ולא פי' כהראב"ע (והרד"ק) שברודים היינו טלואים (שנזכר לעיל בקראי). דלפי הראב"ע מובן שאין

(1) פרשתנו לא, י.

(2) בדפוס ראשון ושני וכמה כתי"ר רש"י (ש"תח") "כתרגומי".

(3) בדפוס ראשון ושני וכמה כתי"ר רש"י (ש"תח") "חברבורת (חברבורה)", בלי וא"ו – ל' יחיד (וכן ליתא וא"ו בתחלתו). ולכאורה כצ"ל, שהרי ממשיך (גם בדפוסים הנפוצים) בלי יחיד, "פתוחה ומפולשת".

(4) בדפוסים רש"י הנפוצים הובא ס"א "מזן אל זו", וכ"ה בדפוס ראשון ושני וכמה כתי"ר רש"י (ש"תח").

(5) לעיל ל, לט. וראה גם שם, לה.

(6) אלא שמסיים שם "כי שם כלל הוא", ד"טלוא" הוא שם כללי. וכ"כ שם, לא (לט) ואילך.

(7) וכ"כ בס' השרשים שלו ערך ברד, שיש להם כתמים לבנים כמו ברד וכן טוסים ברדים אמצים" (זכר"ו ג, ג).

(8) ולפ"ז גם להרד"ק הוא אותה הצורה ד"טלואים אלא דברוד מתאר לבנוניתו. וראה גם ראב"ע לעיל ל, לא (לט). רלב"ג כאן בביאור המלות.

(9) ל, לב. לג. לה. לט.

(10) ל, לט.

(11) לא, י"ב.

(12) ל, לו ואילך.

(13) ראה גם ראב"ע ל, לט. ועוד.